

patija za poljsko pitanje kod Hrvata. Frič piše u svom programu o slanju »figuranta platoničnoga do Agramu« (str. 480, bilj. 173).

Na Fričeve planove nadovezivao se i memorandum o »če kom pitanju s gledišta poljske evropske revolucije« za poljsku vladu. Tu se Frič zalagao za priključenje Čeha Dunavskoj federaciji i Poljskoj i za savezništvo s Hrvatima. Žáček smatra, da se u toj koncepciji vidi veliki Kvaternikov utjecaj na Friča, odnosno refleks Kvaternikovih pregovora s Mađarima o Podunavskoj federaciji; to je, inače, bio za Kvaternika samo program za nevolju, što se naročito dobro vidi iz rukopisnog dnevnika (up. Šegvić. Drugo progonstvo, str. 79—80). Za razliku od Batovskog, Žáček iznosi, da je Miłkowski iz Beograda poslao u Hrvatsku agente i došao u doticaj s Česima i Kvaternikom u Italiji (dobio je, na zahtjev češkog tajnika u Beograd, a od Čeha je tražio i agenta za Zagreb, str. 480). Autor dobro daje, u sažetom obliku, ponešto iz historije Kvaternikovih tadašnjih nastojanja u Italiji (prema Šegvićevom izdanju Kvaternikovog dnevnika). Tome dodaje neke nove informacije: Podlipský, kome je Frič namijenio organizaciju eventualne češke legije u Italiji, trebao je da prima ljude, koji bi iz Hrvatske došli u Italiju zbog organiziranja hrvatske legije. Ta su imena navedena i u Fričovu dopisu »hrvatskom narodnome odboru u Turinu«, ali ih Žáček nije donio; možda su među njima ona, koja Kvaternik spominje u dnevniku. Kad je Frič u svibnju putovao Garibaldiju na Capreru, Kvaternik ga je ovlastio, da u hrvatskom poslu bude »izvanredni poslanik«. Pišući o Fričovoj misiji kod Garibaldija, Žáček tek nagađa, da se radilo i o hrvatskom pitanju; inače, u Šegvićevom izdanju dnevnika ima dovoljno potvrda za takvo mišljenje. Međutim, autor nije ulazio u hrvatsko pitanje, nego je tek istraživao odnos Frič — Kvaternik i dao o njemu dosta novih i važnih podataka. Ovamo spada i vijest o putu Fričova agenta Stojanova u Zagreb (u lipnju 1864), koji je trebao da Mirku Bogoviću preda poruke iz Italije, ispisane tajnom tintom na knjigama. Time je opet potvrđena jedna vijest iz Kvaternikovog dnevnika (t. j. o trećem kuriru za Hrvatsku i Bogoviću). Žáček ne zna za opseg tih poruka, ali ne zna ni za Kvaternikovo pismo namijenjeno Starčeviću, koje je sačuvano u Fričovoj ostavštini i gdje se vide Kvaternikove upute, koje su, najvjerojatnije, upravo po Stojanovu poslane u Zagreb; tu su i imena ljudi, koji su trebali doći u Italiju zbog hrvatske legije. Zacijelo su te poruke i predane, jer se Stojanov sretno vratio sa svoje misije. Ocjenjujući na kraju studije, na osnovu klasika marksizma, poljski pokret 1863/4 kao progresivan, autor je i za nove podatke o Kvaterniku dao čvrst okvir.

Ljerká Kuntić

RADOVI S. GAVRILOVIĆA IZ AGRARNE HISTORIJE SLAVONIJE I SRIJEMA

U nizu većih i manjih rasprava, objavljenih od 1954 naovamo, dao je dr. Slavko Gavrilović, danas docent na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, vrijedan prilog dosad malo obrađivanoj agrarnoj historiji slavonsko-srijemskog područja u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća. Pripremajući doktorsku disertaciju pod naslovom »Agrarni pokreti u Sremu i Slavonij: početkom XIX veka« (odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 28. IV. 1956), a kasnije nastavljajući i proširujući istraživanja u vezi s tom tematikom, G. je svoj rad uvijek temeljio na solidnoj bazi arhivskih dokumenata, dijelom iz vojvođanskih arhiva, a ponajviše na građi iz Državnog arhiva NRH u Zagrebu — što je posve razumljivo, s obzirom na upravno — politički položaj slavonsko-srijemskog područja u periodu koji obrađuje.

Ne samo opsegom, već također i značenjem ističe se među Gavrilovićevim radovima njegova disertacija, koja nažalost još nije objavljena; zasada možemo o njoj raspravljati samo na osnovu izvještaja, (HZ X, 1957, str. 71—82) u kojem je on sam iznio glavne rezultate toga rada (kao i rasprave o moslavačkoj buni 1815—16).

Dio dokumenata, na kojima se disertacija osniva, izdao je Istoriski arhiv A. P. Vojvodine kao prvu svesku svojih edicija građe, pod naslovom: Građa za privrednu i društvenu istoriju Srema početkom XIX stoleća (Novi Sad 1958, str. I—X, 1—277). Ovdje su uključeni oni dokumenti, koji se prvenstveno odnose na agrarni aspekt velike bune srijemskih seljaka 1807, dok je materijal o samom toku pokreta, poznatog pod nazivom »Ticanova buna«, izdvojen.

O vođi toga pokreta, Teodoru Avramoviću—Ticanu, dao je G. prikaz o Radu vojvodanskih muzeja 3 (»Teodor Avramović—Tican, istoriski portret«, 1954, str. 107—118); s nadopunom »Novi podaci o Ticanu« u Zborniku Matice srpske, ser. društ. nauka 12, Sad 1956. Uz istu tematiku povezan je i prilog: »Epilog seljačke bune u Sremu 1807«, Zadružni arhiv 3, 1955.

Također u uskoj vezi sa svojim temeljnim radom, doktorskom disertacijom, G. je obradio »Dokumenta karlovačkog arhiva o Krušičkoj buni 1808 godine« (Zbornik Matice srpske, ser. društ. nauka 12, 1956, str. 76—87) i dao iscrpan i interesantan rad o »Seljačkom pokretu u Moslavini 1815—16 godine« (Istoriski glasnik 2, 1956, str. 1—34).

Urbarijalna problematika provlači se kroz sve Gavrilovićeve radove, jer je njegov interes usmjeren prije svega na socijalni i gospodarski položaj srijemskog i slavonskog seljaka—kmeta. U malom prilogu: »Druga redakcija slavonskog urbara« (Zadružni arhiv 3, 1955 str. 178—185) G. donosi tekst slavonskog urbara nakon nadopuna izvršenih 1808—10, u prvom redu zbog agrarnih pokreta u prvom deceniju stoljeća, pisan na narodnom jeziku. Historijat slavonskog urbara Marije-Terezije 1756, njegove odredbe kao i njegovo uvođenje na području Virovitičke županije poznati su nam iz Bösendorferovih radova. Gavrilović nadovezuje na njih kad obrađuje »Uvođenje urbara u požeškoj županiji (1745—1762)« u Godišnjaku Fil. fak. u Novom Sadu III, 1958, str. 55—75.

Položaj seljaka, njegovo individualno gospodarstvo i uopće socijalno-ekonomske prilike, u kojima se on razvija na teritoriju Slavonije i Srijema u XIX. st., gdje još u potpunosti vladaju feudalni društveni odnosi, nije moguće u potpunosti osvijetliti bez poznavanja historije feudalnih gospodara na tom području, bez analize djelatnosti feudalnih vlastelinstava ili spahiluka. Stoga i G. daje nekoliko radova u tom pravcu, kao na pr. prilog »Iz historije agrarnih odnosa na Daljskom spahiluku« (Zadružni arhiv 2, 1954, str. 86—97); u radu »Rusini u Šidu od 1803 do 1848«, s podnaslovom: Prilog historiji nacionalnih manjima u Vojvodini (Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu I, 1956, str. 70—86), težište je na položaju Rusina u njihovu odnosu prema Šidskom vlastelinstvu. Iscrpan monografski rad, koji znači vrijedan prinos ekonomskoj historiji Srijema, predstavlja Gavrilovićeve obradba razvitka vlastelinstva u Šidu, koju je pod zajedničkim naslovom »Šid i Šidsko vlastelinstvo (1699—1849)« objavio 1958 u četiri nastavka u Zborniku za društvene nauke Matice srpske 16—19., s podnaslovima: Šid i Berkasovo pod vojnom i komorskom vlašću (1699—1777); Postanak, struktura i ekonomisanje šidskog vlastelinstva (1777—1848); Zanatlije i trgovci u Šidu za vreme spahiske vlasti (1777—1848); Klasna borba na šidskom vlastelinstvu. Usmjerenost interesa S. Gavrilovića očituje se u činjenici, da od ukupnih stotinjak strana ove monografije otpada na posljednji odjel gotovo polovina.

To je kratak pregled dosad objavljenih rezultata Gavrilovićeve istraživačkog rada. S obzirom na njihovu sadržajnu analizu, svakako je velik nedostatak, što još ne raspolažemo njegovim osnovnim djelom o agrarnim pokretima na slavonsko-srijemskom području u početku XIX. st., jer veći dio spomenutih rasprava predstavlja tek pripreme radove za to djelo. No, s druge strane, s obzirom na zamašitost problematike koju je obradio u doktorskoj tezi, ona će svakako — kad bude objavljena — zahtijevati poseban osvrt i detaljniju analizu.

Kako je sprijeđa rečeno, disertacija se dijelom osniva na građi, koju je G. objelodanio pod naslovom: Građa za privrednu i društvenu historiju Srema početkom XIX. stoljeća. U aprilu 1807, nakon što je skršen otpor seljaka, otposlana je u Srijem komisija pod predsjedništvom komesara Petra Komaromija sa zadatkom da istraži uzroke njihove pobune. Ta je komisija zatražila, da joj pojedina sela dostave svoje žalbe, koje je zatim uputila na mišljenje vlastelinstva. Komaromi je prema cjelokupnom materijalu izradio opsežan elaborat za Ugarsko namjesničko vijeće. Ista komisija nastavila je kasnije radom oko uređenja novih urbarijalnih odnosa u Slavoniji i Srijemu, što je dovelo do intimata Namj. vijeća 1810. Spisi komisije nalazili su se do 1848 u Pešti, a tada su — u sklopu drugih materijala, što ih je Kukušjević preuzeo za Zemaljski arhiv u Zagrebu — došli u Hrvatsku, te se sada čuvaju u Državnom arhivu.

Po svojoj formi mogu se ti spisi podijeliti u tri grupe: 1) materijali koje je komisija prikupila u toku ispitivanja uzroka seljačkog pokreta, 2) velik izvještaj kome-

sara Komaromija, koji sumira osnovne rezultate istrage; i 3) dokumenti iz kasnijeg rada oko reguliranja urbarijalnih odnosa. G. je građu objavio kronološkim redom, tako da na str. 1—126 nalazimo spise iz istražnog rada komisije, na str. 127—177 Komaromijev elaborat, a zatim materijale za urbarijalnu regulaciju do 1811 (str. 177—246), odnosno do 1823 (str. 246—263). Značenje Komaromijeva izvještaja proizlazi i iz kratkog opisa, koji je G. dao prije samog spisa: »Ovaj izvještaj sadrži sve seljačke pretstavke u sažetom vidu, a popraćen je Komaromijevim zapažanjima do kojih je on došao tokom istrage u svakom pojedinom slučaju. Na svaku tačku Komaromijevog izvještaja Namesničko veće stavilo je svoje primedbe ili predloge, pa je tako redigovan izvještaj dostavljen dvoru. U ovim primedbama i predlozima dati su osnovni elementi za izradu nove urbarijalne uredbe koja će nakon trogodišnjih peripetija biti obnarodovana.«

Dokumenti su objavljeni u izvornom jeziku, što znači pretežno na latinskom. Za svaki spis data je arhivska signatura, kao i kratak regist na početku, uz potrebne napomene. Na kraju je izrađen indeks imena i mjesta, a sadržaj daje podatke o karakteru pojedinog dokumenta, o autoru, mjestu i datumu nastanka. Šteta je, što spisi nisu numerirani, jer bi olakšalo citiranje.

Kao što je naprijed spomenuto, G. je započevši rad analizom agrarnih odnosa u Slavoniji i Srijemu u početku XIX. st., morao postepeno prijeći u vremenski ranije razdoblje, do u prvu polovinu prethodnog stoljeća. U tom pogledu treba u prvom redu istaknuti rad o uvođenju urbara na teritoriju Požeške županije sredinom XVIII. st. (God. Fil. fak. u Novom Sadu III, 1958). Kako autor ističe u uvodu, u reinkorporiranim slavonskim županijama urbarijalno je pitanje imalo prvorazredno značenje; međutim, s obzirom da postoje razlike u vremenu i postupku kod uvođenja slavonskog urbara u pojedinim županijama, bit će zanimljivo analizirati sve tri oblasti. Budući da je Bösendorfer obradio prvenstveno Virovitičku županiju (kako je došlo do Slavenskog urbara 1756?, Rad JAZU 240 i 242), a Julije Kempf se u svojoj monografiji o Požegi (1910) tek uzgred dotakao toga pitanja, to je G. u spomenutom radu prikazao dvadesetgodišnja nastojanja oko urbarijalne regulacije 1745—62 u Požeškoj županiji, dok (prema navodu u bilj. 3) »o sličnim pitanjima u Sremskoj županiji« piše na drugom mjestu. Autor nam naprije prikazuje rad posebne urbarijalne komisije Požeške županije 1750, zatim govori o radu kraljevske komisije, koja je 1755 na čelu s grofom Serbelonijem trebala da ispita uzroke seljačkih buna u Moslavini i Podravini, i na osnovu materijala što ih je ona prikupila s područja Požeške županije analizira urbarijalne odnose na pojedinim spahilucima.

Prikazani radovi Slavka Gavrilovića (premda su neki od njih fragmentarnog karaktera) predstavljaju u cjelini uzevši vrijedan prilog izučavanju agrarne historije Slavonije i Srijema u periodu od oslobođenja ispod turske vlasti, t. j. od Karlovačkog mira 1699, do ukidanja urbarijalnih odnosa na tom području 1848. Zajednička im je karakteristika, da su rezultat autorovih samostalnih istraživanja arhivske građe, i to u prvom redu one koja je dosada malo ili nikako bila predmet interesa naših historičara. Nastavljajući ovakovu djelatnost u raznim vidovima, kao što je započeo (publiciranje građe, rasprave, veća monografska djela), Gavrilović će znatno pridonijeti da se obogati, inače prilično oskudna, literatura za ekonomsku historiju ovih krajeva.

Igor Karaman

RADOVI MITE KOSTIĆA IZ SOCIJALNO—EKONOMSKE ISTORIJE SRBA U HABSBURŠKOJ MONARHIJI OD XVI DO XIX STOLEĆA.

Stručnoj čitalačkoj publici prof. dr. Mita Kostić poznat je prvenstveno kao pisac kulturno-političkih tema iz prošlosti srpskog naroda u bivšoj Habsburškoj monarhiji. U tom pogledu on spada među najistaknutije vojvođanske istoričare. Ne prekidajući ni danas rad na tom polju, Kostić je u zadnje vreme u nekoliko mahova pokazao da mu nije strana ni socijalno-ekonomska tematika. Mi bismo želili da skrenemo pažnju na njegove radove ove vrste. Ima ih nekoliko, i to:

1) *Socijalno-ekonomsko formiranje trgovačko-zanatliškog sloja građanskog stalaža od 16 do 19 veka* (Poglavlje u knjizi »Dositej Obradović u istoriskoj perspektivi XVIII i XIX veka. Beograd, SAN, 1952, 198—218).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.